

NAPLÓ

A KRITIKUS DILEMMÁJA

Nem könnyű dolog kritikát írni. Hi-
zen a kritikus, aki tehetsége szerint
igyekszik elfogulatlanul mérlegre tenni
egy-egy új alkotást, az igazság kimon-
dásával szükségszerűen fájdalmat is
okozhat; véleménye sokszor ellenkezés-
be kerülhet az író olvasóinak meggyő-
ződésével, s rendszerint magának az
írónak az elképzelésével is. A kritikus-
nak óvatosnak kell lennie. Mert ma-
napság az irodalmi közvélemény előbb
böcsátja meg az író kérlelhetetlenségét,
mint a kritikus igazmondását. Nem vél-
etlen, hogy egyre többen beszélnek mos-
tanában a kritika válságáról. A kritikus
kétszer is meggondolja, mit mondjon
egy új könyvről. Előbb megfontolja,
milyen maga a mű, aztán végiggondolja,
milyen a széljárás, azaz kiket bánthat
meg, ha elmarasztalja a művet, s ki-
ket, ha netán megdicséri. Vannak, akik
hamar megúnják a mérlegelés keserveit,
és hátat fordítanak a pályának. Mások
óvatosan meghúzódnak egy-egy nagy
író kíséretében, s innen, védettnek hitt
helyzetükből igyekeznek véleményt for-
málni.

Csak egy-két „ősbölcény” maradt a szí-
nen, aki hajlandó megírni a saját véle-
ményét, vállalva a tévedés kockázatát,
a harag hullámveréseit.

Lengyel Balázs közülük való. Ki meri
mondani új kötetének* bevezetésében,
hogy olvasója „egy nem tévedhetetlen
magánszemély líráról való elmélkedését
olvassa; magánvéleményét. Kritikus
mérlegem nem központilag hitelesített,
ellenőrzött mérleg.” S aki netán kétel-
kednék e vallomás őszinteségében, idézze
csak vissza azt a hercehurcát, mely Len-
gyel Balázs egyik újabb kritikája körül
robbant ki, amelyben nem tett mást, nem
tett szörnyűsegebbet, mint hogy egy
új verseskötetről azt merészelte állítani,
hogy neki kevésbé tetszett. Mindezt ér-
vek alapján, elfogult szenvedéllyel. Meg-
lehet, nem volt igaza. Mert — és ezt
ő tudja a legjobban, meg is írja nem-
egyszer — a kritikus sem tévedhetetlen.
Gondolom, a megbírált költő is belátta,
hogy Lengyel Balázs nem rosszindulat
vezette, hanem a maga lírai ideáljai, esz-
tétikai nézetei, a versről kialakított képe
mondatta vele, amit elmondott. A köl-

tőnek aztán védői akadtak, nem kevesen.
Később róla is megfélekedtek, de to-
vább állt a harc. Nyert vele a költő?
Aligha. Csak a kritika vesztett vele. Az
elfogulatlan kritikai attitűd, melyet any-
nyiszor sürgetnek az irodalomtudósok és
az írók, de ha valaki gyakorolni próbál-
ja, egyszeriben lebunkózzák. Kosztolányi
is tévedett, de mekkorákat! De ha nem
hagyják tévedni, aligha írta volna meg
az irodalomról szóló remekléseit. Nálunk
valahogy hiányzik manapság a tévedés
joga. Csak tévedhetetlen lehet a kriti-
kus. Ha nem az, nem is kritikus.

Pedig Lengyel Balázs nagyon szereti
az irodalmat, s főként a jó verset. Nem a
háttére érdeklí elsősorban, nem is az
írói életműben elfoglalt helye, hanem az
önértéke. Az a minősége, amit egyszeri
megjelenésében, az adott kötetben kép-
visel. Vannak persze Lengyel Balásznak
is viszonyítási pontjai. Elsősorban Füst
Milán. Az igazi költő — szerinte —
tud világot teremteni a világon kívül
és annak ellenére is. És a saját vilá-
gában azt csinál, amit akar. Csak meg-
legyen hozzá az etikai eltökéltsége és
a tehetsége. Mert ha nincs, akkor az
egész csak csalás. Lengyel Balázs meg-
veti a csalókat. Akik nem becsülik a
verset. Akik talmi ruhában jönnek a
költészet ünnepére. Akik költőnek vall-
ják magukat, de nem értékelik a költé-
szetet magát. Hallatlan érzékkel hántják
le a versek külső burkát. Talán nem is
a magatartás izgatja annyira, mint maga
a reveláció, a mű. S annak is inkább
azok az avatatlán szem számára láthatat-
lan kis összetevői, melyek részei minden
igazi művészetnek. Ha egy-egy ilyen rej-
tett, szemérmesen palástoltgatott ösze-
tevőt sikerül találnia, egyszeriben meg-
élénkül, rokonszenve is a költőé lesz.
Ha hiába kutatja, elkedvetlenedik, úgy
hiszi, becsapták, olyan mutatványhoz
hívták társnak, ahol a varázslat végül
is elmarad.

A másik viszonyítási pont: Kassák.
Az a Kassák, aki elmondhatta magáról:
nem vagyok szolga. Lengyel Balázs sem
hajlandó a priori elvek alapján közeli-
teni a művekhez és az irodalomhoz ál-
talanban. Igaz, értékítéleteit és ízlését
alapvetően meghatározza és „behatárol-
ja” az Újhold körének a költészetéről
vallott felfogása. De szükség esetén haj-
landó felülvizsgálni régi meggyőződéseit
s ha a mű fényében elfogultságnak

* Lengyel Balázs: Verseskönyvről verseskönyvre (Magvető, 1977)

látszanak, szívesen helyesbíti őket, igazságot szolgáltat költőnek és költészetnek, irányzatnak és stílusnak.

Annak idején kedvelt és sokat emlegetett-vitatott hasonlata volt a kritikának: írók a „pálya szélén”. Manapság kritikusok szurkolnak a pálya szélén. Néha belépnek még az öltözőbe, de többnyire a tribün szerényebb részén foglalnak helyet, s a régi izgalommal figyelik, vajon beválnak-e tippjeik. Lengyel Balázs, szerencsére, még gyakorló kritikus, még nem vették el a kedvét és hajlandóságát a rendszeres kritikai gyakorlattól. Tippjei majdnem mindig hibátlanok. A szurkolás hevében ritkán ragadtatja el magát. Elegáns drukker. Néha bizonyára megtöri a szemüvegét, hogy még jobban, még pontosabban lásson. Amikor a közönség nagy része fütyül, ő halkán és elegánsan összeüti a tenyerét. Van kedvenc csapata és játékos, de arról ritkán vall, rendszerint csak közvetve. Nem anekdotázik és nem harsog. De amit mond, arra mindig érdemes figyelni.

Tüskés Tibor a legrokonszenvesebb irodalomtörténészek közül való. Rajong az irodalomért, az írásért és a jó íróért, fáradságot nem kímélve nyomozza életük és művészetük titkait, s ha olyan eredményre jut, melyet közérdekűnek tart, rögtön tovább is adja, nem a beavatottak álszerénységével és nagyképűségével, hanem klasszikus tisztasággal, a legnemesebb esszé hagyomány eszközeivel.*

Rendszerint az a derűs homéri ég ragyog hősei fölött, melyet annyi nosztalgiaiával ábrázolt Arany János. Hősi idők tanúja lehetett: szeme láttára szálltak le az istenek az olümposzi magaslatokról, hogy találkozzanak egymással, vagy hogy a nektár helyett megízleljék a Pécs-környéki borokat. Emberi alakmást öltöttek, de Tüskés tévedhetetlenül érzi és tudja, hogy istenek ők, akik kedvük szerint irányítják a világ dolgait. Így lehetett szemtanúja Németh László és Várkonyi Nándor találkozásának, így számolhat be a krónikás hűségével és alázatával Veres Péter baranyai és balatoni utazásáról, így adhatja tovább az utókornak Fülep Lajossal való beszélgetésének legfontosabb tanulságait.

Aki nem ismeri, nem ízlelte ezt a hagyományt, aligha tudja megérteni és érzékelni. Bece-hegytől Tihanyig szállnak

itt a versek madarai, az üzenetek postagalambjai, élők és holtak hangja zeng bele ebbe a kórusba: a múltból fel-felmerül Szabó Lőrinc képmása, amint nyitott inggallérral áll a vonat lépcsőjén, és lassan elindul a halálba, látni véljük a múzsákkal „társalkodó” Takáts Gyulát, amint aggódva figyel, vajon jó szüret ígérkezik-e idén is, Bárdosi Németh János nyomába szegődhetünk, amint a napi hivatalnokmunka rabszolgaságából kiszabadulva egyszerre átlényegülhet és megkezdheti az irodalom szervezését; észrevétlenül csatlakozhatunk Fodor Andrásához, aki meglehetősen csendben és félrehúzódomva egy igen jelentős lírai életművet épít és teljesít ki.

Közben utólréhatetlen édességgel zeng a zene s vibrálnak a képek. Tüskés Tibor ugyanis a művészeteket szimultán módon szemléli, a találkozási pontjait igyekszik ábrázolni. Nem hódol divatos mutatóványoknak. Mi sem idegebb tőle, mint a divatos paralelizmusok, melyek nevében mindenfajta filológiai ellenőrzés nélkül pusztán vélt rokonságok alapján egyenlőségjelet húznak írók és zenészek, zenészek és festők közé. Tüskés Tibor a dunántúli művészetéről szól. A Balaton festőjéről, Egy József-ről, a dunántúlivá vált Csontváryról, és a sokat emlegetett Pécsi Balettről. Szépen, pontosan, okosan. A mutatóványok bravúrja sosem kísérti meg. S ezért aztán mindig biztonságosan leng a magasban, soha nem kell attól félnie nézőjének, hogy egyszer csak nyakát szegve zuhan le a trapézról.

Ha lehet ellentétes világot elképzelni: *Juhász Bélé*** az. Emitt a homéroszi derű, amott az Alföld fullasztó pora. Itt a kékelő hegyek és a zöld erdők, ott a szemhatárig erő pusztaság, mely újra meg újra számvetésre és eszmélkedésre készíti az áthaladót és reábreszti arra, hogy ide is el kellene ültetnie a mély gyökerűvé nővő kultúra facsemetéit. Juhász Béla nem véletlenül vesz kezébe majdnem mindegyik tanulmányában iránytűt. Viszonyítási pontjai: Veres Péter és Szabó Pál művészete. Az ő esetében éppen az az izgalmas, ahogy alakját, hajlamait megfékezve, az önlegyőzés szívszívó figyelmével új irányba is tájékozdik. Kötetének egyik legkitűnőbb tanulmánya szól például Weöres Sándor *Psychéjéről*, a szerep előnyeiről és kor-

*Tüskés Tibor: Pannóniai változatok (Szépirodalmi, 1977)

**Juhász Béla: Irodalom és valóság (Szépirodalmi, 1977)

látairól; s talán neki köszönhetjük a Devecseri-filológia egyik legkitűnőbb kritikai írását, melyben oly találóan mutatott rá e költészet tüneményes könnyedségeire és a súlytalanság nehézségeire.

Juhász Béla a valóság elkötelezettje. Nem lelkesedik azért az íróért, alkotásért, amely valahol a világon kívül keresi a boldogulás pontjait. Alaposan, minden összetevőre kiterjeszkedő figyelemmel építi fel tanulmányait, sosem enged a pillanatnyi impresszióknak, hanem mindig a mű és az életmű kínálta anyag birtokában ítélkezik. Véleménye épp

ezért tiszteletet parancsol akkor is, ha esetleg az övétől eltérő tájékozódási pontokat is kijelölhetünk. Persze, igazságtalanság lenne azt állítani, hogy Juhász Béla nem tud igazi értékeket teremteni vagy felidézni. Aki elolvassa Pákozdy Ferencről írt szép és alapos tanulmányát, meggyőződhet arról, hogy az Alföld homokján is teremnek örökzöld növények, és itt is felépülhet az a virtuális birodalom, mely a világ minden részén közös.

SÍKI GÉZA

ZENETÖRTÉNET — DIÓHÉJBAN

Csak örülni lehet annak, hogy a Zeneműkiadó elhatározta: megjelenteti Szabolcsi Bence összes műveit.* Századunknak kivételes jelensége volt ő, az utolsó nagyok egyike, akik még összefüggéseiben látták azt, amit mi már csak részleteiben vagyunk képesek átfogni, s szemüket mindig a nagy és oszthatatlan egészre szegezték, akkor is, amikor a kor zűrzavara elfedte azt. Szabolcsi Bence a művészetek szimultaneizmusának volt szószólója. Mi sem állt távolabb tőle, mint a szűkösen értelmezett „szakmaiság”, az irodalmat, a zenét és a képzőművészetet közös emberi törekvések különféle, végső soron azonban mégis egységes alapról induló és egy végpontban találkozó megnyilatkozási formáiként szemlélte és szemléltette. Amikor a harmincas és negyvenes évek nagy magyar tudósairól szólunk, Kerényi Károlyról, Horváth Jánosról, Gombocz Zoltánról és a többiekéről, velük egy sorban kell említenünk a végtelenül szerény, kicsit mindig visszahúzó Szabolcsi Bencét. Szívósan és töretlenül őrizte, mutatta föl az emberi kultúra örök kincseit és az emberi teremthető géniuszt egy olyan korban, amely kikezdte az értékeket és a humanizmus eszményét sárba tiporta.

A Bevezetés a zenetörténetbe „A zene története” alapvetése. Az utóbbi már a világháború idején íródott, első kiadása 1940-ben jelent meg. A „bevezetés” születése még a béke éveire esik: 1936-ban kötött szerződést Szabolcsi Bencével a Franklin Könyvkiadó, s 1936 októberében már úgy hirdette a Tükör, a Társu-

lat Révay József szerkesztésében megjelenő lapja, mint „elkészült” alkotást. Nem kétséges, hogy a kitűnő zenetudós legkedveltebb terepében kalandozhatott ebben a munkában, még akkor is, ha korántsem csak egyszerű, végérvényesen eldöntött kérdésekről szól benne. Stílusának és módszerének épp az az egyik varázslata, hogy a legnehezebb szakmai kérdésekről is utolérhetően könnyedséggel, áttetsző világossággal tud szólni. Csak egyetlen példát: a zenetörténetnek mindig is egyik legvitatottabb kérdése volt a korszakolás. Egyik legbriliánsabb fejezete a Bevezetésnek, melyben Szabolcsi — részben H. J. Moser beosztását követve, de azt bizonyos pontokon kiegészítve, módosítva is — felrajzolja a maga elképzeléseit, ahogy rámutat az általános korstílusra, erre a napjainkig vitatott fogalomra, s ennek adekvát zenei kifejezésére és műfajaira. Mily magától értetődő könnyedséggel oldja meg azt a kérdést, vajon mi a magyarázata annak, hogy a zenetörténet bizonyos „nagy órái” nem ütnek egyszerre a képzőművészetével, miért nincs például Bachnak párhuzamos társa a német költészetben vagy szobrászatban, miért hiányzik Rembrandt párja a holland muzsikában? A zene nem a „legifjabb művészet”, mint ezekre a kérdésekre válaszolni akarva egyes történészek állították. Mindössze — mint minden más művészetnek is — „különleges törvényei vannak, az általános folyamatokon belül sajátos, egyéni folyamat-szabálya”.

Mindaz, ami majd A zene történetében beteljesedik, itt, a Bevezetésben még forrong, alakul. De már itt megragad a

*Szabolcsi Bence: Bevezetés a zenetörténetbe (Zeneműkiadó)